

Корсунська Вікторія Валентинівна
старший викладач кафедри психології
Дніпровського гуманітарного університету

Лихолат Вадим Сергійович,
здобувач вищої освіти кафедри права
Дніпровського гуманітарного університету

БУЛІНГ В ШКОЛІ: ОСВІТА ТА ЗАКОННІСТЬ

З розвитком суспільства за останні десятиліття педагоги помітили зростання залякування серед молоді шкільного віку. Розуміючи це, багато закладів освіти зробили пріоритетом інформування та запобігання знуцанням. Перший крок до зміни – це освіта. Учасники освітнього процесу (учні, вчителі, психологи, соціальні педагоги, батьки та інші працівники) повинні розуміти та бути навчені тому, як розпізнавати цькування, реагувати на нього та запобігати йому. Початковою стадією будь-якого знуцання є незадоволення потреб. Це приводить до розгортання конфліктної ситуації, де конфлікт може бути реальний або ілюзорний, об'єктивний або суб'єктивний, під час якого відбувається різне сприйняття сперечання між людьми, з намаганням емоційного вирішення.

Якщо ми звернемося до законодавства, то відповідно до ст. 173⁴ Кодексу України про адміністративні порушення булінг або цькування – це «*діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого*» [3].

На думку фахівців Регіонального центру БВПД¹ у Сумській області основними ознаками булінгу (цькування) є: наявність сторін – кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), а також спостерігачі; повторюваність / систематичність діяння; наявність наслідків у вигляді психічної та/або фізичної шкоди [1].

У сучасному закладі загальної середньої освіти все більшого значення набуває проблема взаємодії учасників освітнього процесу. Це було викликано активним розвитком суспільства, зміною соціальних орієнтацій, що придушило проблему генерації, полегшило роботу учнів і вчителів, педагогів закладу між собою та адміністрації.

Питання конфліктів привертають увагу не тільки психологів та юристів, а й безпосередньо працівників закладів освіти. Так, на думку педагогічних працівників конфлікти в освітньому закладі можна поділити на прості та складні [7]. Ознаки простих конфліктів: вчитель вирішує проблему

---

¹ БВПД – безоплатна вторинна правова допомога

самостійно, відсутня протидія з боку учнів, здійснюються організаційні заходи щодо дотримання правил поведінки в закладі освіти, які запобігають бійкам, сваркам серед учнів тощо. Спираючись на думку педагогів складні конфлікти можна поділити на такі категорії як конфлікти діяльності, конфлікти поведінки, конфлікти комунікаційні та ін. (таблиця 1).

Таблиця 1

Виникнення конфліктів та їх причини

Конфлікти	Причини
Діяльністі	Виникають у зв'язку з виконанням учнем навчальних завдань, результатами навчання, пізнавальною діяльністю, ситуаціями, в яких учні не готові негайно виправити свої помилки. Вчитель висловлює невдоволення, учні вступають у суперечку або виявляють образ.
Поведінкові	Виникають у зв'язку з порушенням учнем правил поведінки в школі та поза нею. Вчитель відчуває розчарування та висловлює невдоволення порушенням поведінки, не пов'язаним безпосередньо з освітньою діяльністю. Частіше це грубість учнів стосовно викладачів, агресивна поведінка стосовно однолітків, поблажливість, що проявляється як протест проти низької оцінки.
Комунікаційні	Виникають у сфері емоційно-особистісних стосунків між учнями та викладачами. Вони є найдовшими та найбільш руйнівними. Виникають на основі ворожих стосунків у результаті постійних попередніх конфліктних дій чи поведінки. Створюють взаємне упереджене сприйняття між вчителем та учнем.
Мотиваційні	Виникають між викладачами та учнями щодо ставлення учнів до навчання. Іноді вони збільшуються, що призводить до взаємної неповаги між викладачами та учнями, сперечання і навіть сварок.
Організаційні	Конфлікти, пов'язані з поганою організацією освітнього процесу в школі. Йдеться про чотири конфліктні періоди, які учні долають у процесі навчання. <i>Перший період:</i> відбувається у ході адаптації до нових умов навчання. Першокласник проходить непростий етап у своєму житті, коли основна діяльність змінюється з гри на навчання, з'являються нові вимоги та обов'язки. Відбувається зміна соціального статусу. <i>Другий період:</i> відбувається перехід від початкової школи до середньої ланки, дитина дорослішає, відбувається знайомство з вчителями-предметниками. У цей час дитина опиняється на межі нового конфліктного періоду через перехід до 5 класу. Вчителі-предметники найбільш вимогливі. Дитині потрібно вивчати нові дисципліни з більш поглибленим вивченням матеріалу. <i>Третій період:</i> відбуваються під час переходу до старшої школи. Тобто діти бажають продовжити навчання в школі, а їм відмовляють через погану успішність або відбувається конфлікт інтересів з батьками. Тому 9 клас стає для них тією межею, за якою вони змушені починати доросле життя. <i>Четвертий період:</i> конфлікти пов'язані з закінченням школи, вибором майбутньої професії, складанням зовнішнього незалежного оцінювання та конкурсних іспитів до вишів (в залежності від обраної спеціальності), початком особистого та інтимного життя. Цей період часто супроводжується невдачами, нервовими зривами, проявом агресії та іншими проблемами.

Міжособистісні Конфлікти виникають у ході взаємодії між учнями та однолітками, вчителями та учнями, між колегами, вчителями та батьками, вчителями та адміністрацією закладу. Причини суб'єктивні. Найпоширенішими серед учнів є лідерські конфлікти, в яких відбувається боротьба між 2-3 лідерами та їх групами за першість у класі. Кожен з них будує свою ієрархію. Групи хлопців і дівчат часто конфліктують у середніх класах. Може виникнути конфлікт між 3-4 підлітками класу, одним учнем і класом. Конфлікти вчителя та учня можуть бути мотиваційними, особистісними та моральними. Не завжди вчителі звертають увагу на цей аспект своїх стосунків з дітьми: можуть порушити дане їм слово, розкрити дитячі таємниці, що викликає недовіру до вчителя. Конфлікти між вчителями викликаються як виробничими, так і приватними, особистісними чинниками. Між вчителями початкової, середньої та старшої шкіл часто виникає поширений конфлікт. У взаємодії «учитель-адміністратор» школи (директор, заступник директора) виникають переважно проблеми підпорядкування. Останнім часом задекларовані конфлікти, пов'язані із впровадженням педагогічних інновацій. Знання психологічної природи, структури та динаміки, ефективних способів вирішення конфліктів допомагає уникнути та запобігати конфліктам.

До законодавства України внесені певні зміни стосовно булінгу. Так, на думку фахівців Мережі правового розвитку є важливим внесення змін до Закону України «Про освіту», де визначено не тільки поняття «булінгу», а також його типові ознаки та механізм протидії цьому явищу: *«покладання на засновника закладу освіти здійснення контролю за виконанням плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу; на керівника закладу освіти – затвердження та оприлюднення плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу, розгляд заяв про випадки булінгу від здобувачів освіти, їх батьків, законних представників, інших осіб та видання рішення про проведення розслідування»* [4].

Крім того, фахівці зазначають, що кожна протиправна дія повинна нести відповідальність за її скоєння. Тому є важливим внесення змін Законом України «Про внесення змін до деяких актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» до ст. 173⁴ Кодексу України про адміністративні правопорушення відповідно до якого встановлюється відповідальність за булінг *«накладення штрафу або громадські роботи»* в залежності від обставин [3].

Освітні організації також зобов'язані надавати відкритий доступ до своїх вебсайтів щодо правил навчання учнів, планів заходів щодо запобігання та протидії зловживанням, порядку подання та розгляду скарг учнів та їх батьків щодо випадків залякування. Крім того, освітній омбудсмен має право перевіряти заяви про зловживання в навчальному закладі, повноту та своєчасність заходів щодо реагування на такі випадки з боку педагогічних, науково-педагогічних, науково-дослідних працівників, керівництва та засновника закладу освіти; отримувати інформацію від центрального органу

виконавчої влади з питань освіти і науки про загальну кількість випадків зловживань у закладах освіти за визначений період.

Будь-хто, хто стикається зі знущаннями в школі, знайде таку пораду, як «не турбуйтеся про це». Знущання у школі – це те, що позбавляє впевненості, пригнічує, ізолює, змушує почуватися безсилим. Цькування починається із вказівки на відмінності, а потім висміювання їх. Когось можуть ненавидіти за те, що в нього інша зовнішність (нижче-вище, товще-худіше тощо), є якісь проблеми (наприклад, дефект мовлення, проблеми з рухливістю, труднощі в навчанні), інакше одягається, не носить модних гаджетів тощо. Іноді таке глузування є досить поверхневою проблемою («У вас старий телефон, ви не можете дозволити собі нову модель») та починає викликати у жертви величезний сором. Наприклад, переслідувана дитина походить із сім'ї з проблемою бідності, інвалідності, залежності від алкоголізму. Нападники сміятимуться лише над телефоном так званої жертви, а для неї це величезна ганьба в багатьох питаннях: «Як же упоратися з ненавистю у школі, якщо я не контролюю своє життя? Як реагувати на розпалювання ненависті, коли я самотня, позбавлена батьківської підтримки, відчуваюся неповноцінною і не сподіваюся виправити ситуацію?»

Тому важливим моментом є відповідальність як особистісна, так й колективна. З точки зору законодавства, відповідальність може бути цивільна, адміністративна та кримінальна. Відносини, що відбуваються в освітньому закладі, можна віднести до цивільної відповідальності, тому що вона полягає у захисті честі, гідності та відшкодуванні моральної шкоди.

Що ж стосується адміністративної відповідальності за вчинення булінгу, то вона тягне за собою накладення штрафу *«від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин»* [3], про що ми говорили вище.

Однак, за скоєння правопорушення особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності з 16 років, якщо в її діях є ознаки складу злочину. У випадках скоєння злочину, умисне вбивство, кримінальна відповідальність настає з 14 років. З такою категорією осіб працюють не тільки представники правоохоронних органів, а й психіатри, які встановлюють причини скоєння злочину, психічний стан, що істотно впливає на здатність усвідомлювати значущість своїх дій тощо.

У разі виявлення залякування (ушкодження) з боку педагогічних та інших працівників закладу освіти: слід вжити невідкладних заходів щодо припинення небезпечного впливу; у разі потреби викликати швидку допомогу для надання долікарської та невідкладної медичної допомоги; за необхідністю звертатися до територіальних органів (підрозділів) Національної поліції України; повідомити керівника освітньої організації та одного з батьків чи інших законних представників неповнолітнього або учасника булінгу (цькування).

Перше і найважливіше правило, про яке всі повинні знати, не тримати це в таємниці. Необхідно навчити дитину розказувати про такі випадки

друзям, знайомим чи родичам, та не соромитися. У вирішенні складної ситуації в школі може допомогти людина, яка до цього не має ніякого відношення: тренер у позашкільній секції або репетитор, який спілкується позаурочний час. Ми вже говорили, що нападнику легко знайти жертву знущань, бо треба відрізнятись від інших. Тому вони можуть перекласти відповідальність на жертву, щоб та відчувала провину за дії та звинувачувала себе.

Дітей слід навчити певним правилам: якщо цькування в школі є словесним чи фізичним, слід йти до директора чи завуча і розказати все докладно, повідомити батьків; якщо у школі є психолог, можна впевнено звернутися до нього, щоб повернути впевненість у собі і зрозуміти, як діяти; якщо хтось отруївся, слід негайно звернутися до дорослих: вчителя, старших друзів, родичів, батьків тощо. Кожен потребує підтримки та допомоги, але у жодному разі не слід приєднуватись до групи, що цькує та висміює. Всі потребують захисту, особливо діти.

Деякі діти тремтять, щоб вловити увагу оточення, а відчуття переваги над іншими задовольняє їх. Крім того, напад на когось захищає їх від залякування. Іноді ці діти дуже імпульсивні, не контролюють свій гнів. Прояв агресивної поведінки є серйозною проблемою для дитини. Залякування і покарання не спрацьовують. Дитина, яка проявляє агресію, зазвичай відсторонена від почуттів іншої дитини. Агресивна поведінка та насильство можуть свідчити про емоційні проблеми та поведінкові розлади дитини.

Висновок. Світ не стоїть на місці, змінюються все щодня. Новий день, нові знання і чудове майбутнє. Потрібно лише змінювати методи викладання та поступатися компромісу, а згодом налагоджувати партнерські стосунки. Також, слід звернути увагу на навчання взаємоповаги та ввічливості не забуваючи при цьому формулу «як до себе, так і до учнів». В сучасному світі розвиток залежить від двох сторін, їх вибору, що краще зробити та для кого. Тому вплив на освітній процес, профілактику та запобігання булінгу залежить від вибору кожного з учасників освітнього процесу.

Список використаних джерел:

1. Булінг: види, відповідальність, протидія. *Юридична газета online*. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/buling-vidi-vidpovidalnist-protidiya.html> (дата звернення: 25.01.2022)
2. Застосування діагностичних мінімумів в діяльності працівників психологічної служби: метод. рек. / авт.-упор.: В. М. Горленко, В. Д. Острова, Н. В. Сосновенко, І. І. Ткачук ; за заг. ред. В. Г. Панка. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2018. 106 с.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-Х. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10?find=1&text=%D1%86%D1%8C%D0%BA%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F#w1_1 (дата звернення: 25.01.2022)

4. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19?find=1&text=%D1%86%D1%8C%D0%BA%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F#w1_1 (дата звернення: 05.02.2022)

5. Порядок подання та розгляду дотримання конфіденційності заяв про випадки булінгу (цькування) в закладі. URL: <http://medmar.com.ua/images/001-buling.pdf> (дата звернення: 15.01.2022)

6. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід : методичний посібник / В. Л. Андрєєнкова, В. О. Мельничук, О. А. Калашник. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 132 с.

7. Федоряцька О. В. Основні типи конфліктів у школі, причини їх виникнення та способи подолання : випускна творча робота. Дніпропетровськ, 2012. URL: <https://shag.com.ua/vipuskna-tvorcha-robota.html> (дата звернення: 18.01.2022)

Крашеніннікова Тетяна Валеріївна
*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри прикладної лінгвістики
Дніпровського гуманітарного університету*

МОВНА АГРЕСІЯ: ВИДИ, МОВНІ ОЗНАКИ, СПОСОБИ ЗАХИСТУ

Усне мовлення мовця має бути чітким та зрозумілим. У випадку розбалансування в системі комунікації може виникнути дискомфорт під час спілкування, те, що в науковій практиці кваліфікують як *мовний конфлікт*. Виокремити це явище варто через те, що в самій природі спілкування закладена конфліктність.

Повне або *часткове* незрозуміння адресатом адресанта прийнято називати *комунікативною невдачею* (Є. Земська, О. Єрмакова, С. Ільєнко та ін.). Сама по собі комунікативна невдача не провокує конфронтації, але мовний конфлікт, який не долається, може набути властивостей міжособистісного конфлікту. Детонаторами конфлікту є емоції, які виявляються не лише за допомогою міміки, але й мовних складових. Навіть припущення одного з учасників діалогу, що його особу сприймають неадекватно, є тим дзеркалом, з якого виростає мовний конфлікт. Наслідком цього є **мовна агресія** – це насильницьке нав'язування етносу нерідної мови як засобу комунікації, освіти, науки, культури тощо [1, с. 14]. Саме вона доводить людину до стадії комунікативного шоку (усвідомлення несумісності в нормах і традиціях спілкування етносів, яке виникає в умовах безпосередньої міжкультурної комунікації і супроводжується неадекватною інтерпретацією або прямим відторгненням комунікативного явища представником гостьової національної лінгвокультурної спільноти з позицій власної комунікативної культури) [1, с. 187].